

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ
JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 4, Cilt: 4, Sayı: 1

Haziran-2023

Kitap Bilgileri: Kırâat İlminde Mekkî b. Ebî Talib, Sonçağ Yayınları, Ankara 2021, 401 s.

Yazar: Servet KILIÇ

Değerlendiren: Doç. Dr. Osman BAYRAKTUTAN, Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
osmanbayraktutan@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-0802-2971

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Kitap İncelemesi

Makale Geliş Tarihi: 25.03.2023

Makale Kabul Tarihi: 01.06.2023

Sayfa Aralığı: 268-275

KİRÂAT İLMİNDE MEKKÎ B. EBÎ TÂLİB

SERVET KILIÇ

Müellifin Hayatı

Servet Kılıç 1981 yılında Bingöl ili Genç ilçesinde doğdu. 2008 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Bilim Dalında, “Nisa Sûresinin Kırâatler Yönünden İncelenmesi” adlı teziyle Yüksek Lisansını 2012 yılında bitirmiştir. Aynı üniversitede ve aynı bölümde doktorasını 2021 yılında bitirerek doktor unvanı almıştır. *Kırâat İlminde Mekkî B. Ebî Talib* isimli eser yazarın “*Kırâat İlminde Mekkî B. Ebî Talib*” başlıklı doktora çalışmasından üretilmiştir. Kılıç, Bingöl Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Çalışma alanları arasında, Kırâat, Kur’an Tarihi, Kırâat İmamları ve Kırâat Kavramları bulunmaktadır.

Eser Hakkında

Kırâatler konusu Ulûmu'l-Kur'ân içinde en netameli alanı teşkil etmektedir. Bu durum ister istemez alan üzerinde araştırma yapanları, konuyu ele alırken çok hassas bir yaklaşım sergilemeye zorlamaktadır. Bu nedenle özellikle ülkemizde akademi dünyasında tefsîr üzerine çokça çalışma yapılmasına karşılık, kırâatler konusunda yapılan araştırmaların sayısı sınırlı kalmıştır. Kırâat alanında yapılan çalışmaların büyük bir bölümü ise daha çok tefsir ilmini merkeze alarak, aynı zamanda kırâat âlimi de olan bazı müfessirlerin kırâatlerde tercih ettikleri farklı vecihleri çalışmaktan öteye geçemedikleri, son tahlilde bu çalışmaların kırâat ilminin girift meselelerine pek fazla değinmedikleri görülmektedir. Kırâat konusunun arka planında Hz. Peygamber'in yedi harf hadisi bulunmaktadır. Yedi harfin tam olarak neye karşılık geldiği, bu kavramdan ne kastedildiği konusu, tam olarak sınırları çizilmiş, üzerinde son sözün söylendiği bir alana tekabül etmemektedir. Bundan dolayıdır ki geçmişten günümüze genel manada gerek yedi harfin gerekse de buna bağlı olarak kırâatlerin otantik anlamının tespitine dair ortaya konulmuş tek bir görüşten bahsedilememektedir. Yaşanan söz konusu bu gerçeklik, konu hakkında söz söyleyen kırâat âlimlerinin görüşlerine de yansımış, bu durum ise son tahlilde tarihsel süreç içinde konu hakkında birbirinden farklı tutumların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Servet kılıç tarafından kaleme alınan ve 2021 yılında Sonçağ Yayınları tarafından yayımlanan '*Kırâat İlminde Mekkî B. Ebî Talib*' isimli eserde, Endülüs kırâat geleneğinin önemli temsilcilerinden biri olan Mekkî b. Ebî Talib'in kırâat görüşleri incelenmiştir. Çalışmada Mekkî b. Ebî Talib'in (ö. 437/1045) sahih kırâat tespit kriterleri meselesinde durduğu yer, sahih kırâat tanımı, söz konusu tanımının sahih kırâat alanına yansımaları üzerinde durulmaktadır. Mekkî'nin sahih kırâat tanımından yola çıkılarak kırâatlerde tevâtür konusu işlenmiş, müellifin konu hakkındaki görüşleri yine onun yaptığı sahih kırâat tanımı üzerinden ele alınmış ve konunun sonunda tevâtür konusunda ondan etkilenenler hakkında bilgi verilmiştir. Yine çalışmada kırâatlerde tasnif meselesi ele alınmış, Mekkî öncesi ve sonrası yapılan tasnifler ayrıntısıyla verilmiş, müellifin bu konudaki görüşleri ayrıntısıyla incelenmiştir. Aynı zamanda âhâd kırâat olgusu tarihsel arka planıyla birlikte ele alınmış, Mekkî'nin bu tür hakkında yaptığı tanımdan hareket edilerek mesele ele alınmış ve onun âhâd kırâat tanımının Mushaftaki iz düşümü araştırılıp ortaya konulmuştur.

Yazar kırâat ilminde en başta sahih kırâatin ne olduğu, bu türe dair yapılan tanımın literatürde neye karşılık geldiği, sahih kırâat tespit kriterleri, kırâatlerde tevâtür konusu, sahih ve sahih

olmayan kırâatlerin sayısı, âhâd kırâat olgusu, bu türün literatürdeki karşılığının ne olduğu, gelenek içinde şâz olarak bilinen kırâatlerle aynı manaya gelip gelmediği ve bu bağlamda âhâd kırâatlerin yedi harfle ilişkisi gibi konuların kırâat ilmindeki netameli konu başlıklarını teşkil ettiğini belirlemektedir. Mekkî b. Ebî Talib’i araştırma konusu yapmaya karar vermesinin sebebini sözü edilen girift konular hakkında orijinal tespitleri sunmasına bağlamaktadır. Mekkî’nin yukarıda sıralanan kırâat ilminin hassas konu başlıklarının her birine dair özgün ve ikna edici görüşlere sahip olduğunu ifade etmektedir. Araştırmasının konu edindiği Mekkî b. Ebî Talib ile ilgili ülkemizde de İslam dünyasında da doğrudan bir çalışmaya rastlanmadığını bu nedenle de bilimsel bir boşluğu doldurduğunu ifade etmektedir. (s. 9).

Yazara göre Mekkî b. Ebî Talib’e kadar kıraat sınıflandırmaları ikili olarak yapılmış, sahih ve şâz olarak bilinen kırâatler üzerinde isimlendirme yönünden yaşanan kavram kargaşası, onunla birlikte yerli yerine oturmaya başlamıştır. Kendisinden öncekilerin sahih ve şâz kırâatlerin tam olarak neye denk geldiği konusunda çok da net olmayan kavram tanımları, onun elinde yeniden şekillendirilip dönüştürülerek, literatüre kabul edilen ve okunan kırâatlerle, kabul edilen ancak okunmayan kırâatler şeklinde bir formülasyon da (âhâd kıraat) onun sayesinde girdiğini belirtmiştir. Mekkî sonrası kıraat tasnifleri konusunun açıklığa kavuştuğunu belirtmiş ve sahih, şâz ve âhâd kıraat olarak üçlü tasnife geçildiğini eserinde belirtmiştir. (s. 15). Çalışmada her ne kadar kıraat sınıflandırmaları ve kavramların yerli yerine oturması Mekkî sayesinde olmuş denilse de, ardından kıraatlerin altılı tasnife tabi tutulması ve günümüzde de halen altılı tasnifin ilim camiasında kullanılıyor olması durumu göz önüne alınırsa bu görüşünde pek haklı olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

Çalışma başlıca iki ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk ana bölümü olan “Mekkî b. Ebî Talib ve Kırâat Olgusu” başlığı altında Mekkî b. Ebî Talib’in yaşadığı dönem ve ilmi kişiliğine odaklanılmıştır. Mekkî b. Ebî Talib’in ilmî kişiliğini ve görüşlerini tam olarak anlayabilme adına, araştırmaya onun içinde yaşadığı dönemi bir bütün olarak ele almakla başlanmış, müellifin doğup büyüdüğü ve hayatının ilk otuz sekiz yılını geçirdiği Endülüs’ün Kayravan şehriyle, oradan ayrılıp hayatının geri kalan kırk dört senesini geçirdiği Kurtuba şehri için ayrı başlıklar açılmamış, bu iki şehrin genel siyasi, sosyal, ilmi ve ekonomik yönlerini birlikte ele alınmıştır. (s. 24). Bunu yaparken görsel bir harita kullanmaması ve yaşadığı mekânların coğrafi olarak etrafında neler var, buraların nerelerle komşu olduğu ve konumu hakkında bilgi vermemesi bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Yazar Mekkî’nin yaşadığı dönem Kurtuba’ında dînî ilimlerle birlikte pozitif ilimler de altın çağını yaşamakta olduğunu belirtmiş,

Avrupa medeniyeti, Rönesansını Endülüs İslam Medeniyeti'nin özellikle pozitif ilimler noktasında açtığı yoldan ilerleyerek gerçekleştirdiğini iddia etmiştir. Bunu da “*Fuat Sezgin ile Bilim Tarihi Üzerine*”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2(4), Aralık 2004, 355-370 ve Muhammed Ali Budak, “Batı Kaynaklarına Göre Endülüs Medeniyetinin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa'ya Katkıları”, *SDÜSBED*, 1(23), 2016, 161-174 adlı çalışmalardan referanslar vererek desteklemiştir.

Hicrî V. yüzyıl Endülüs'ünde, pozitif ilimler alanında adını tarihe yazdırmış yüzlerce bilim adamı bulunmaktaydı. Bunlardan Mekkî ile aynı asır ve şehirde yaşayan tıp alanında tüm dünyada ilk defa cerrahinin temellerini oluşturan kişi olarak kabul edilen Ebu'l-Kasım Halef b. Abbas ez-Zehrâvî (ö.427/1036), Matematik ve astronomi âlimi olan Cabir b. Eflâh (ö.455/1063), tarihçi ve astronomi âlimi olan Sâid b. Abdurrahman (ö.462/1070), zamanının çok büyük coğrafyacısı olarak bilinen, ilk defa Endülüs bölgesinin coğrafik çizimini yapmasının yanında, yine bu alanda ilk defa coğrafya sözlüğünü yazan kişi olarak tanınan Ebû Ubeyd el-Bikrî (ö.487/1094) gibi daha isimlerini burada sıralayamayacağımız sayısız bilim adamları, bize o dönem Kurtuba'sının, pozitif ilimlerde ulaştığı seviyeyi göstermesi açısından yeterli malûmatı vermektedir diyerek Mekkî'nin yaşadığı döneme ışık tutmuştur. (s. 37-38). Müellif Mekkî b. Ebî Talib'in sadece kırâat ilminde değil, bunun yanında fıkıh, tefsir, hadis, Arap dili, edebiyat, şiir, kelim, felsefe, rüya tabiri, tarih ve bunun gibi daha birçok ilimde de bilgi sahibi bir âlim olduğunu ve kendisine birçok ilim adamı tarafından ‘*Ansiklopedik Âlim*’ nitelemesi yapıldığını vurgulamıştır. (s. 50). Yazar bu bölümde Mekkî'nin hocalarından ve öğrencilerinden bahsetmiş ve hem diğer ilimlerle ilgili hem de kırâat ilmi bağlamında kaleme aldığı eserlerden kısaca bahsetmiştir. Bu bölümün ikinci ana başlığını ‘Kırâat Olgusu ve Mekkî b. Ebî Talip’ olarak belirleyen yazar, Kur'an kırâat olgusuna farklı bakışları ve bunların sebeplerine değinmiş ve Kur'an ve kırâat kavramlarının birbirinden tamamen farklı iki olgu olduğunu söyleyen âlimlerin başında Mekkî b. Ebî Talip geldiğini söylemiştir.(s. 82). Bu ana başlık altında kırâat kelimesinin tanımına ve kırâatler hakkındaki literatür bilgilerine gereğinden fazla girildiğini söylemek doğru olacaktır. Yine kırâatlerin indirilişi ile Kur'an'ın indirilişi gibi birbirleri yerine kullanılmaması gereken kavramları bir arada kullanarak başlıklar açması da konuyu bilmeyenler için farklı düşüncelere mahal vereceği açık bir gerçek olarak eserdeki yerini almıştır. Yazar bu bölümde ‘Sahih Kırâatlerin Tespit Kriterlerinin Tarihsel Serencamı’ ismiyle açtığı başlık altında Hz. Peygamber zamanından Mekkî dönemine kadar sahîh kırâat kriterlerinin oluşum süreçleri hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Kırâat sorunsalına çözüm arayışlarının başlangıcı olan Hz. Osman'ın istinsah eylemi için; “*Hz. Osman, Mushafları*

teksîr etme meselesinde iki hedef gözetmişti. Bunlardan birincisi, sübûtu kesin olan muhtelif kırâatlere meşruiyet kazandırarak bunları korumak, ikincisi de kırâat olup olmadıkları şüpheli olup literatürde müdrec kırâatlere denk gelen ve daha çok Sahabelerin kendi kişisel Mushaflarına tefsîr kabilinden yazdıkları açıklamalarını Mushaflardan çıkararak, bu yolla Kur'ân'ı muhafaza edebilmektir” (s. 98) diyerek Hz. Osman'ın Mushafları çoğaltmasının Kur'an'ın muhafazası bağlamında büyük öneme haiz olduğunu özenle vurgulamıştır.

Yazar bu bölümde Mekki'nin kıraat kriterlerini kurumsallaştıran kişi olarak takdim etmekte ve “Mekkî b. Ebî Talib, eserlerde dağınık halde gördüğü sahih kırâat kriterlerini, tabiri caizse dağınık halde olan bir pazılın parçalarının bir araya getirilmesi gibi bir araya getirmiş, söz konusu kriterleri arka arkaya sıralayarak bu konudaki metodunu inşa etmiş, bunları belli bir metodolojik yöntem ışığında sistemleştirerek eserinde bunların ne manaya geldiklerini sarâhaten açıklamış ve son olarak bu meselede o, işin usûl ve esaslarını belirleyerek artık bu mevzuda genel geçer bir kuram ortaya koymuştur.” (s. 164-165) açıklamasını yaparak kıraat kriterlerinin oluşumunda onun büyük rolüne dikkat çekmiştir. Yazar sahih, âhâd ve şaz kavramlarının tanımlarını terminolojik olarak ilk defa Mekki'nin yaptığını ortaya koymuş, ‘el-İbâne’ adlı eserinde farâzî bir soruya cevap verme sadedinde bunları şöyle açıkladığını eserinde belirtmiştir; “.....Kırâat hakkında rivâyet edilenlerin tümü üç kısımdır; **Birinci kısım:** Günümüzde hali hazırda okunan kırâatler olup, bu da kendisinde üç şartı toplayan kıraatlerdir. Bu şartlar:

- a) Hz. Peygamber'e ulaşıncaya kadar sika/güvenilir râvilerden nakledilmesi,
- b) Kur'ân'ın indirildiği yaygın Arap dilinin bir veçhine uyması,
- c) Mushaf hattına uymasıdır.

Kur'ân bu üç şartın bir araya geldiği kırâatlerle okunur. Ve bununla (mezkûr üç şartla) o kırâatin doğruluğu, sağlamlığı ve şüpheden uzak oluşu kesinleşir. Çünkü o kırâat Mushaf hattına muvafık olması cihetiyle, icmâyla alınmış olmaktadır. Bu kırâati inkâr eden küfre girmiş olur.”

İkinci kısım: Âhâd yoldan nakli sahih olan kırâattir. Arap dilinde sahih bir vechi bulunan ve lafzı Mushaf hattına muhalefet eden kırâattir. Bu tür kırâatler kabul edilir, fakat iki sebepten dolayı okunmazlar;

- 1) Bu kırâatler icmâyla değil, ahad haberlerle sabit olmuştur. Okunan Kur'ân, ahad haberle sabit olmaz.

2) Bu kırâatler, üzerinde icmâ edilen Mushaf hattına muhaliftir. Bu yüzden sıhhati ve şüpheden uzak oluşu kesinleşmez. Sıhhati kesin olmayan bir şey üzerine kırâatte caiz değildir. Bunu inkâr eden küfre girmemekle birlikte ne kötü bir iş yapmış olur.

Üçüncü kısım: Sikâ/güvenilir olmayan kimselerin naklettikleridir. Veya sikâ olan râviden nakledildiği halde, Arap dilinde hiçbir şekilde bir vechi olmayan kırâatlerdir. Bu kısım kırâat her ne kadar Mushaf hattına uysa da kabul edilmez” (s. 166-167). Dikkat edilirse Mekkî, yaptığı bu son tanımla İbn Mücahid’in kurup sistemleştirdiği yedili kırâat sistemi dışında kalan ve aynı zamanda şâz diye nitelenen, ancak bununla birlikte kendisinde sahîh kırâat şartlarından mezkûr üç şartı taşıyan sahîh kırâatlere dikkat çekmek istemiştir denebilir.

Çalışmanın ikinci ana bölümü olan “Mekkî b. Ebî Talib’in Kırâatlere Yaklaşım Tarzı” başlığı altında yazar, ‘sahîh kırâatlerde tevâtür’ adlı ana başlık altında mütevâtir kelimesinin kırâat ilminde kullanım serencamı ile ilgili bilgiler verilmiştir. On kırâatin Hz. Peygamber’e kadar ulaşan senetleri/tarikleriyle mütevâtirdir görüşünden başlayarak sadece yedi kırâatin mütevâtir olduğu görüşünü savunanların argümanlarını sunmuş, ardından on kırâat, üzerinde ittifak edilen noktalarda mütevâtirdir diyen görüş sahiplerinin de argümanlarını vererek konuyu terminolojik boyutundan uzaklaştırıp, kişilerin görüşlerine dayandırmıştır. (s. 190 vd.). Aslında tevâtür kesin bilgi ifade eden bir kavram olup, kişilerin görüşlerine göre farklılaşan bir değişkenliği bulunmamaktadır. Tevâtür kavramında ihtilaf söz konusu değildir. Sonucunda oluşan bilgi ise zarûrî bilgidir. Kırâat terminolojisinde kullanılmasının doğru olmadığı ile ilgili birçok kapsamlı çalışma yapılmıştır. Yazar da “...kırâatlerde tevâtürü gerekli görmeyenler arasında Mekkî b. Ebî Talib’in çok ayrı bir yeri bulunmaktadır.” (s. 226) diyerek bu konuyu kısaca özetlemeye yetecek bir ifadede bulunmuştur. Bu bölümün ikinci ana başlığı olan ‘Senet Yönünden Kırâat Tasnifleri’ altında yazar, kırâat tasnifleri konusu ilk bakışta kendi içinde sınırları belirlenmiş, sistematiği oturmuş ve üzerinde son sözü söylenmiş bir alan gibi gözükse de, işin detayına inildiğinde bu konuda yapılan farklı isimlendirilmeler nedeniyle alanın kendi içinde büyük bir anlam kargaşası yaşadığı görülecektir. Kırâat tasniflerinde yaşanan bu durumun temelinde kırâat âlimlerinin sahîh kırâat kriterleri konusundaki ihtilafları yatmaktadır. (s. 227) diye bir açıklamada bulunarak kırâat tasniflerinin nedensellikleri üzerinde durmaktadır. Yazara göre Kırâat tasniflerinde yaşanan bu isimlendirme kargaşası sanıldığı gibi işin sonunda ortaya çıkmamış, bilakis daha işin başında kırâatlerin tedvin sürecinden itibaren zuhûr etmeye başlamış, bu ihtilaf tarihsel süreç içinde zaman ilerledikçe de kırâat tasnifleri üzerine sayı yönünden yapılan artışla paralellik göstererek devam etmiştir.

Çalışmanın ilerleyen sayfalarında ‘Âhâd kırâat olgusu ve tarihsel arka planı’ alt başlığı altında yazar “...bu türün en bariz özelliği olarak ahru’fî’s-seb’a’dan sayıldığı ve Mushaf hattına muhalefetinin yanında tamamen beşerî tasarruflardan müteşekkil olan müdrec ve müterâdif türlerin dışındaki okumalara şâmil geldiği görülecektir. Bu tespitten hareketle yukarıda Mushaf hattına muhalefet eden ahad kırâat türlerini zikrettiğimiz kategori içinde, ilk sırada saydığımız kelimenin ziyade-noksan farklılıkları, ahad kırâat türünün en bariz örneğini teşkil etmektedir.” (s. 262) bu kıraatin Mushaf hattına muhalefet ettiği için böyle sınıflandırıldığını belirterek, Mekkî’nin âhâd diye tanımını verdiği, diğer kırâat âlimlerinin şâz dedikleri türün kırâat birikimi içindeki izdüşümünden ikincisinin takdim-tehir örneği olduğunu vurgulamaktadır. Diğer yönüyle de Mekkî’nin Mushaf hattına muhalefet eden âhâd kırâatleri ahru’fî’s-seb’a ruhsatı kapsamına sokarak bunların vahiy temelli olduklarına işaret etmesi ve dolayısıyla bu türü şâz kategorisinden kurtarmasını yazar önemli görmektedir. Yazarın iddiasına göre “Mekkî’nin kırâat tasnifi incelendiğinde görülecektir ki kendisine kadar gelen süreçte kırâatlerin isimlendirilmesi üzerinden yaşanan büyük anlam kargaşası, onun yapmış olduğu tasnif sıralamasıyla gerek sayı gerekse de içerik yönünden bir istikrara kavuşmuştur.” (s. 356). Buna karşın vakıa incelendiğinde ortada bir istikrarın olduğunu söylemek pek de mümkün gözükmemektedir.

Sonuç olarak *Kırâat İlminde Mekkî b. Ebî Talib*, adlı çalışmayı yukarıda belirttiğimiz eksikliklerine karşın, ulusal literatürde gelişmekte olan bir alana katkı sunmanın yanı sıra yeni araştırmalar için de referans kaynağı oluşturması bağlamında değerli olduğu söylenebilir. Genel olarak okunmasında büyük fayda hâsıl olacak bir kitap olarak raflardaki yerini almıştır.